

Juhász Valéria - Kegyesné Szekeres Erika

Társadalmi nem és nyelvhasználat

Válogatott szemelvények az angol és a német szakirodalomból

(Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, 2011.327. pp)

Ürmösné Simon Gabriella

Juhász Valéria-Kegyesné Szekeres Erika

Társadalmi nem és nyelvhasználat

A recenzált könyv 2011-ben jelent meg Szegeden a Szegedi Egyetemi Kiadó gondozásában, **Juhász Valéria** és **Kegyesné Szekeres Erika** szerkesztésében. A kötet terminológiai szempontú egységesítését **Huszár Agnes** – a hazai genderlingvisztika illusztris képviselője – végezte. A könyv válogatott szemelvényeket tartalmaz az angol és a német genderlingvisztikai szakirodalomból.

A kötet tizenhat tanulmányt ölel fel, nemzetközileg is elismert amerikai, angol és német szerzők empirikus kutatásaiból, melyben a genderlingvisztika elméleti megfontolásait taglalják. Rávilágítanak arra, hogy a gender nem állandó, hanem performatív beszédaktusok mentén létrejövő nyelvi viselkedési mintázat, melyet befolyásol a szociális és kulturális háttér, az életkor, a foglalkozás és a pozíció. A genderidentitás attribútumai is folyamatosan konstruálódnak, mivel a társadalmi beszédgyakorlat, a csoportokra jellemző beszédmód, a kulturális gyökerek és a sztereotípiák mind visszahatnak az egyén kommunikációs gyakorlatára.

A kötet megjelenésének a célja, hogy további kutatásra ösztönözze a kutatókat, és áttekintést nyújtson a genderlingvisztika eredményeiről, továbbá, támpontot adjon kurzustematikák bővítésére a felsőoktatás keretein belül.

Noha a gondosan válogatott szemelvények mindegyike a maga nemében említésre méltó, és méltán közvetíti a genderlingvisztika kialakulását, fejlődését és elméleti megfontolásait, a teljesség igénye nélkül reflektálnék néhány tanulmányra. Leginkább olyan szemelvényeket emelek ki, melyek a gender koncepcióit, kultúrantropológiai tényezőket, diakrón vizsgálatokat és sztereotípiákat hangsúlyoznak ki.

Mary Bucholtz a szociolingvisztikában vizsgált biológiai nemek közti különbségeket vizsgálta a különböző gender-változatokig. Tanulmányában három princípiumot körvonalaz, nevezetesen a *biológiai nem* (szexus) koncepcióját, melyet egy alapvető társadalmi változóként és a test kulturális felfogásaként aposztrofál, azon egymáshoz szorosan kapcsolódó normatív ideológiák mentén, amelyeket a társadalmi, fizikai, kognitív és az érzelmi gyakorlatokról, az attribútumokról és a képességekről alakított ki. A *társadalmi nem* kapcsán a test kulturális felfogását veszi alapul különösen a szexualitás tekintetében, míg a *szexualitás* kapcsán, valakinek a szexualitáshoz való hozzáállását hangsúlyozza. A társadalmi nemi változatok nemcsak a nemek közti különbségekről szólnak, hanem a beszélőközösségen belüli divergenciákról is. Tanulmánya azért is hasznos, mert a biológiai nem és a társadalmi nem koncepcióit különválasztja.

Ann Weatherall a *genderidentitást* emeli ki, mely alatt a társadalom genderszerveződésének a szocializációját és a szociális tanuláson keresztüli internalizációját érti. Tanulmányában kiemeli a férfi és a női sztereotípiákról alkotott nézeteket, mely szerint a nő emocionális, sallangos, terjengős, zavaros beszédstílusáról ismert, míg a férfi logikus, tömör, versengő stílusról. Véleménye szerint, a beszédstílusokban lévő genderkülönbségek és gendersztereotípiák hatása ingadozó és átmeneti jellegű. A *szociális identitás* kapcsán megjegyzi, hogy az embereket ösztönzi az a felfogás, hogy önmagukat kedvező színben tüntessék fel. Számos identitásfenntartó mechanizmussal lehet túljutni csoporttagságból eredő kisebbségi érzésen, így szociális versennyel, új összehasonlítási dimenzióval, pozitív újradefiniálással, vagy identitást megőrző taktikával. Véleménye szerint a nők nyitott hálózatban élnek társadalmi kapcsolataiknak köszönhetően, ami lehetővé teszi számukra az új nyelvi változatokra történő nyitottságot is. Ezzel szemben a férfiak zárt hálózatot alkotnak, így a vernakuláris alakokat használják inkább. E

szemelvény abban nyújt újat, hogy figyelembe veszi a különböző beszédhelyzetektől és identitástól függő aspektusokat is, melyeket szem előtt kell tartanunk ha a két nem kommunikációs eltéréseit vizsgáljuk.

Hanna Meissner a nemek társadalmi konstrukcióját vette górcső alá. Általános nézet, hogy a *nem* társadalmilag konstruált a bináris nemiségből adódóan. Ezt kérdőjelezi meg a szerző, aki abból az univerzalisztikus nézőpontból indul ki, hogy ha a nőt mint csoportot azonosítják a fehér középosztállyal, akkor ezt a fekete nők és a leszbikusok kétkedve fogadják. Véleménye szerint különböző episztemológiai megfontolásokat is figyelembe kell venni, mint pl. szexualitás, vágy, nemzés. Annak ellenére, hogy a nemek társadalmi szerepe és viszonyuk szociokulturálisan meghatározott, előfordulhat túllépés a dichotomikus nemi kategóriákon. Erre példa az Észak-amerikai bennszülöttek XIX. századig élő intézményesített formája a nemi szerepváltásnak, ami az öltözködésen is megnyilvánult. A szerepvállalások tekintetében, neolitikumból származó sírok bizonyították, hogy a munkamegosztás, a testi ismérvek függvényében folyt, ld. kar hossza. A jarubáknál az életkor a szociális pozicionálás döntő kritériuma volt. Albániában, ha nem volt férfi utód, akkor a lányt úgy szocializálták, hogy férfi habitust vegyen fel, akár családfő is lehessen azért, hogy örökölhessen. Ugyancsak meglepő Thomas Laqueur rekonstrukciója, mely szerint a XIX. századig az a képzet uralkodott, miszerint egy nem létezik. E nézet szerint a női és a férfi ivarszervek homológ jellegűek, melyből némely a testen belül van, miközben a többi kifelé boltosodik. További példa a rendi társadalom, ahol a nem egy rangot jelölt. Hanna Meissner megközelítései azért is fontosak, mert nem a már gyakran fellelhető bináris oppozíciót hangsúlyozza, hanem figyelembe veszi a női nem sokszínű hovatartozását, bőrszint és nemi identitást, szocializációt, testi adottságokat és nemi szerepvállalást is egyaránt

Deborah Cameron egy olyan elmélet köré csoportosította tanulmányát, ami a nők nyilvános beszédhelyzetben történő megszólalásáról szól. Számos utalás szól arról, hogy a férfiak uralják a diskurzusok magasabbra értékelt formáit. Mindennek történelmi vonatkozása is van, hiszen 1632-ben, még nem volt joga nőnek felszólalni a parlamentben, nem hozhatott törvényt, és teljesen a férjének volt alárendelve. Ezekben az években a férjtől elvárták azt, hogy érintkezzen az emberekkel, legyen szórakoztató és jártas a beszédben. Ezzel szemben, felesége „kevesekkel beszéljen, legyen visszavonult, visszahúzódó, és csendje dicsérje”. Így a nőknek korlátozottabb szerep jutott, és főbb kommunikációs területük a magánszféra és a háztartás volt. Angliában 1500-ban az angol nőknek az 1% nem volt analfabéta, míg a férfiaknál ez az arány 10% volt. A XVII. század végéig a női analfabetizmus még a magasabb társadalmi osztályban is jellemző volt. Mivel a nők nem tanulhattak görögöt és latint, ezért anyanyelvüket csiszolgatták, és írott könyveket olvastak. A női esszé és kritikairás egyre feltörekvő műfaj lett, ami egy sajátos nyelvi karaktert adott a nők anyanyelvű profizmusának. Így történhetett meg, hogy a 18 éves fiú 9 éves szinten tartott az anyanyelvében. Nem kell ennyire messze menni az történelemben az afganisztáni tálib uralom érájába ahol még 1990-ben is megtagadták nőneműektől az oktatást, vagy az új-guineai Gapun faluban, ahol a nőket kizárják a férfi házában tartott döntéshozó gyűlésekből, így a nők nem is ismerhetik a közvetlen, konszenzuserősítő beszédstílust. Ennek ellentmondó a tok pisin nyelvben kros-ként (mérgező) ismert beszédműfaj, ami hosszú, hangos szidalmazásból áll a nők részéről olyan emberek felé, akik megsértették őket. 1848 viszont mérföldkő volt az amerikai elsőhullámos feminizmus történelmében, amikor is kinyilvánították, hogy nő is „előmozdíthat tisztességes ügyet erkölcsi és vallásos alapon”. „Helyénvaló a beszéde nyilvános szórakoztatásban (színésznő, cirkusz), de nem lehet hatalom és irányítás formában (országgyűlés, bíróság, templom, hírolvasó)”. Egy nyelvet, pedig csak gyakorlattal lehet elsajátítani, ahogy azt az aragua indiánok fiatal ifjai teszik, akik hallgatóságukhoz – állatok és növények-, csiszolják szónoki képességeiket. A tanulmány érdekessége, hogy diakrón, és kultúranropológiai aspektusból vizsgálja a nők jogait és korlátait, mely keretek között érthetőbb lesz a kutatók számára a nők nyilvános helyen történő megszólalására irányuló reakciók milyensége.

Tamar Murachver és **Anna Janssen** a gender, a kommunikáció és a kontextus kapcsolatát vizsgálta publikációjában. A szerzők, arra keresnek választ, hogy a *társadalmi elvárások*, *sztereotípiák*, és a *társadalmi identitás* iránti igény miként formálja a társadalmi nemmel felruházott

viselkedésformákat, és ezek nyelvi, és kommunikációs vonatkozásait. Számos példát hoznak arra, hogy a férfiak és a nők nyelvhasználata eltérő, és az őket megítélők is hasonlóképpen gondolkodnak. A madagaszkári malagázi nyelvben például a férfiak a függőbeszédet preferálják, de különbségek, a társadalmi ingerek kapcsán is megnyilvánulnak. Már 12 hónapos gyerekeken is megfigyelték, hogy a fiúk, inkább a mechanikus mozgásokat preferálták, míg a lányok a beszélgető emberek iránt érdeklődtek inkább, így a felnőttek is kitartóbban vonják be a lánycsecsemőket az interakciókba. Amikor egyetemi hallgatókat kértek fel, hogy e-mailt küldjenek egy náluk ellenkező nemű nevében, akkor az üzenetek formái nem, de a tartalmuk számos eltérést mutatott. Míg a fiúk a lányok nevében *témaként* a tornát, külső megjelenést, társas kapcsolatokat, bókákat és önbecsmérlő állításokat vetettek fel, úgy a nők a férfiak nevében a futballt vagy a sörözgetést. Ebből is látható, hogy nem a partner neve, hanem a *nyelvi kifejezőmódja* az, ami meghatározza a vele beszélő nyelvhasználatát, mivel a nem, mellyel a levelezőtársat felruházták, nem játszott szerepet a résztvevők nyelvhasználatában. A szerzők, olyan tanulmányokból is idéztek, melyek a férfiak én központú nyelvezetét, ugratását, hencegését, utasítását, káromkodását informális keretek között, metakommunikációban pedig az állsimogatását hangsúlyozza, míg a nők javaslattevő, inkluzív formáit, fokozószavait, facilitatív beszédmódját, hajdobálását, fejbillentését, és szemérmes pillantását.

Susan Ehrlich tanulmánya fókuszában a *szexuális erőszak*tételekről szóló tárgyalások állnak. A szerző olyan kérdésekre keresi a választ mint: hogyan reprodukálódnak, erősödnek meg és győznek az intézményekhez kötött tárgyalásokon a nők elleni szexuális erőszak domináns ideológiái, legitimálják-e az erőszakot és a férfi előjogát, felmerül-e kétely a női jellem iránt és újratermelik-e a nemek közötti egyenlőtlenségeket. A tárgyalások alkalmával több esetben kiderült, hogy védelmezik a szexuális előjogokat a nők autonómiájának a kárára. A bíróság uralkodó narratívája, és a panaszosok önreprezentációja a passzív áldozattá váló „nőiségről” szóló sztereotípiákat méltán tükrözte. Ebből a példából is láthatjuk, hogy a gender a gyakorlatban a társadalmi helyzetek intézményi kényszerszabályozásának a hatása alatt jön létre, és a domináns nemi ideológiák gyakran befolyásolják a nők és férfiak által kialakított *nemi identitásokat*.

A nemek közötti kommunikációt vizsgálta **Caja Thimm** a munkahelyi megbeszéléseken. Vizsgálatában női és férfi vegyes diskurzust elemzett négy nagyvállalatnál. Olyan *hatalomhoz kötődő stratégiák* gyakoriságát vette górcső alá mint: félbeszakítás, kritika, véleményhez való ragaszkodás, beszédmennyiség, megszólalás gyakorisága, illetve a *hatalomnélküliség* velejárait mind utókérdés, kevesebb beszédmennyiség és megszólalás, lassúbb beszédtempó, habozás. Eredményei alapján a férfiak háromszor annyi direktívát használtak, a nők több minimális választ, önkorrekciót, megakadásjelenséget erősítő partikulát, árnyaló módosítószót, gyengítő partikulát, bizonytalanokó kifejezést, tompító elemet és visszakérdezést. A nőknél gyakoribb volt továbbá a figyelmesség, a feedback stratégia, a metakommunikáció észlelése, és a motiváció tematizálása. .

A kötet egyedülálló abban a tekintetben, hogy egy csokorba rendezi a külföldi genderlingvisztika jeles képviselőinek naprakész eredményeit, mintegy megkönnyítve a hazai kutatók hosszas szakirodalmi feltárását, továbbá széles spektrumú rálátást közvetít az érdeklődőknek. A kötetet olyan kutatóknak ajánlom elsősorban, akik a szociolingvisztika és a genderlingvisztika területén vizsgálódnak. A kutatók a sokszínű tanulmányok által megerősítő és kritikai érvekkel is találkozhatnak a két nem bináris oppozícióját tekintve. A tanulmánykötet számos aspektust tár elénk a munkahelyi diskurzustól kezdve a törvénytársági tárgyalásokon át a reality show műsorokig. Laikusok, vezető poszton lévő emberek, bírák, politikusok, médiában dolgozó szakemberek egyaránt találhatnak érdekes információkat az empirikus kutatásokból.